

Arheološka istraživanja srednjovjekovnog burga Vrbovca u Klenovcu Humskom 2008. g.

Archaeological Excavations of the Medieval Burg of Vrbovec in Klenovec Humski 2008

Tatjana Tkalčec

Primljeno/Received: 31. 03. 2009.
Prihvaćeno/Accepted: 15. 05. 2009.

U 2008. godini nastavljena su sustavna arheološko-konzervatorska istraživanja srednjovjekovnoga burga Vrbovca u Klenovcu Humskom, na istočnome dijelu lokaliteta, izvan jezgre burga te u istočnom dijelu dvorišta. Izvan jezgre burga definiran je gabarit prostorije, zidane istočno uz palas, istraženo je vanjsko lice istočnoga obrambenog zida burga, a nastavljena su i istraživanja manjeg zida za sada nepoznate namjene i datacije. U dvorištu su otkriveni ostaci drvenog objekta iz razdoblja ranoga novog vijeka, stradalog u požaru.

Ključne riječi: burg, 13.-15. st., 16. stoljeće, profana arhitektura, gotika, arheološka istraživanja, konzervacija arhitekture, Klenovec Humski, Hrvatsko zagorje

Key words: burg, thirteenth-fifteenth centuries, sixteenth century, secular architecture, Gothic, archaeological excavations, architecture conservation, Klenovec humski, Hrvatsko zagorje

U razdoblju od 8. do 20. rujna 2008. Institut za arheologiju nastavio je sustavno arheološko-konzervatorsko istraživanje burga Vrbovca, poznatog i pod nazivom Plemički grad Vrbovec, na položaju Veliki Gradiš ili Veliko Gradišće u Klenovcu kraj Huma na Sutli.

Institut za arheologiju je s istraživanjem burga započeo još prije dvadesetak godina, a posljednjih se godina provode redovita sustavna iskopavanja i konzervacija zidova.¹ O svim tim radovima redovito se izvješćuje stručna i šira javnost objavljivanjem tekstova u stručnim časopisima te knjigama (Tomičić et al. 2001; Tkalčec 2008a s ostalom literaturom).

U arheološko-konzervatorskim istraživanjima 2008. godine uz voditeljicu dr. sc. Tatjanu Tkalčec sudjelovali su njezin zamjenik mr. sc. Siniša Krznar iz Instituta za arheologiju te Ivan Valent, student arheologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.² U radovima je sudjelovalo devet radnika iz Klenovcu Humskome okolnih mjesta. Novčana sredstva osiguralo je Ministarstvo kulture Republike Hrvatske te Krapinsko-zagorska županija, a potporu je pružila i Općina Hum na Sutli.

1 Projekt *Pleмиčki grad Vrbovec* odvijao se do 2007. godine u sklopu znanstvenog projekta *Srednjovjekovno arheološko nasljeđe Hrvatske (5.-16. st.)* čiji je voditelj prof. dr. sc. Željko Tomičić, ravnatelj i znanstveni savjetnik Instituta za arheologiju, a od 2007. godine u sklopu znanstvenog projekta pod nazivom *Srednjovjekovno naseljevanje sjeverne Hrvatske u svjetlu arheoloških izvora* čija je voditeljica dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan, viša znanstvena suradnica Instituta za arheologiju. Arheološka istraživanja lokaliteta odvijala su se pod vodstvom dr. sc. Željka Tomičića 1987., 1994. te 2001.-2004. godine tijekom kojih je istražen interijer sjevernoga dijela burga, zatim djelomično dvorišni prostor, a naznačen je i tloris burga. Vodstvo nad zaštitnim radovima na konzervaciji zidova 2004. te vodstvo arheološko-konzervatorskih istraživanja 2005.-2008. preuzela je dr. sc. Tatjana Tkalčec, viša asistentica Instituta za arheologiju.

2 Tijekom arheoloških iskopavanja organizirana je obrada i analiza pronađene arhitektonske profane plastike, ulomaka kamenih dovratnika i doprozornika, koja se danas čuva u Dvoru Veliki Tabor. Pregled i arhitektonski snimak ulomaka je tijekom dva radna dana obavio dr. sc. Zorislav Horvat, a pomagali su mu student arheologije i povijesti umjetnosti I. Valent te dvojica radnika.

Arheološki radovi odvijali su se na prostoru jugoistočnog i istočnog dijela dvorišta (na površini od 94 m²), u kvadrantima □ D2, D3, D4 i izvan rastera dvorišta burga u □ E3, gdje su istraživani kasniji slojevi lokaliteta.³ Potom su istraživanja obavljena istočno uza zid SJ 066, odnosno u kvadrantima □ E7, F4, E/F5 te F6 (na površini od 60 m²), radi definiranja struktura otkrivenih u istraživanjima 2007. godine i istraživanja starijih slojeva. Istraživanja su se odvijala na ukupnoj površini od 154 m².

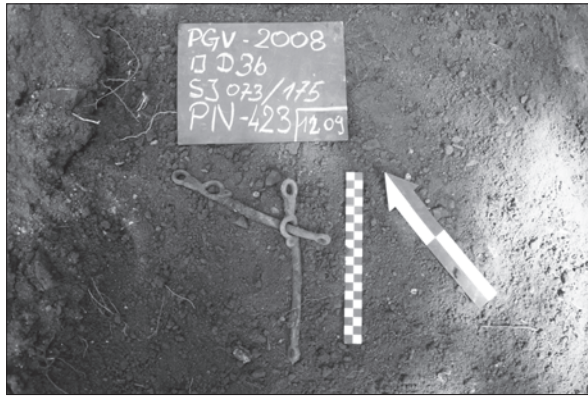
Dokumentacija je nastavljena na istraživanja 2001.-2007. godine. Zabilježeno je 10 novih stratigrafskih jedinica (SJ 171 - SJ 180: zid, slojevi, zasipi, ukopi i zapune). Ukupno je uvedeno 77 vrećica s nalazima keramike, pećnjaka, staklenih i metalnih predmeta (željeznih kovanih čavala i drugih predmeta) (N 485 - N 561). Zabilježeno je i prikupljeno 24 vrećice uzoraka životinjskih kostiju, ugljena te zemlje (U 267 - U 290). U obrazac posebnih nalaza upisano je 33 nalaza (PN 418 - PN 450: pećnjaci s figuralnim prikazima, keramička čaša, keramički svijećnjak, keramička uljanica, željezna strelica, žvale, predica, drška noža, klesani kamen - okviri i šprljci prozora).⁴

Rezultati arheoloških istraživanja dvorišta burga u □ D2-4, E3

Istraživanjima na istočnome i jugoistočnom dijelu dvorišta, kao i prostora izvan zidina burga neposredno istočno od

3 U članku se ne donosi tlocrt burga jer je već predan za tisak u časopis Hrvatski arheološki godišnjak, a ujedno će biti objavljen i u tekstu predanom za tisak u časopis *Prilozi Instituta za arheologiju* u Zagrebu 26/2009.

4 Izmjeru i nacrtu arhitektonsku dokumentaciju tlocrta zidanih struktura izradila je T. Tkalčec, a nacrtu dokumentaciju profila iskopa izradio je I. Valent. Obradu u računalnom programu AutoCAD obavila je T. Tkalčec. Fotografsku dokumentaciju vodila je T. Tkalčec, a pomoć su pružili S. Krznar i I. Valent.

Sl. 1. Nalaz konjskih žvala na padini zaravni, na kontaktu slojeva SJ 073/SJ 175 (foto: S. Krznar)

Fig. 1 Find of a horse bit on the slopes of the plateau, at the point where layers SU 073/SU 175 meet (photo: S. Krznar)

Sl. 2. Pogled sa sjevera na sjevera na izgorjeli drveni objekt iz 16. stoljeća (faza SJ 173) (foto: T. Tkalčec)

Fig. 2 View from the north of the burnt wooden structure from the sixteenth century (stage SU 173) (photo: T. Tkalčec)

tog dijela dvorišta, bio je cilj ustanoviti funkciju toga prostora, definirati zid SJ 167, otkriven još 2007. g. te otvoriti zid SJ 050 (Tkalčec 2008b, 79, sl. 3.).

Na tom su se prostoru već prijašnjih godina odvijali arheološki radovi.⁵ Naime, 2001. g. u jugoistočnome dijelu dvorišta bila je deponirana zemlja iz iskopavanja. Jedne od narednih godina ta je zemlja najvećim dijelom uklonjena. Ove godine je uklonjen ostatak nasipa SJ 073 i ušlo se u kulturne arheološke slojeve. Također, na tome prostoru južno uza zid SJ 052, nalazila se sonda iz iskopavanja 1987./1994. g. Profile sonde koristili smo za uvid u ono što nas očekuje u neistraživanim područjima.

Ispod tankog sloja recentno nataloženog humusa (SJ 001 - trava i korištenje) nalazio se sloj smeđeg humusa SJ 171 s mnoštvom kamenja srednjih i manjih dimenzija. Stratigrafski taj sloj pripada fazi SJ 72 ili SJ 43 iz iskopavanja 2003. i 2004. godine (Tomičić et. al 2003b; Tomičić, Tkalčec 2004). U SJ 171 su pronađeni ulomci kuhinjskih keramičkih lonaca, životinjske kosti, nešto stakla, kovanih čavala te kamena topovska kugla PN 418, zatim željezni vrh strelice za samostrijel s tuljcem za nasad PN 419, potom PN 420 – pećnjak s prednjom punom pločom koja nosi figuralni prikaz jahača na konju.⁶

Ispod sloja SJ 171 nalazio se SJ 172 - crvena gorevina s nalazima većih komada maza. Unutar toga sloja definirani su kanali koji se jedan na drugi vežu pod pravim kutom – SJ 174 i SJ 173, zapunjeni s gorevinom, ostacima ugljena od drvenih greda, crvenom paljevinom i kamenjem. Isprva se, pri iskopavanju SJ 174, pomislilo da se radi o postojanju peći, možda krušne peći, međutim, ispostavilo se da su kanali SJ 173 i 174 utori od temelja moćne drvene konstrukcije, vjerojatno omazane blatom. Nalazi pećnjaka unutar SJ 172 ukazuju na postojanje kaljeve peći. Pronađeni su brojni ulomci pećnjaka, međutim, i veći broj pećnjaka koji će se moći spojiti i rekonstruirati. Radi se o pećnjacima s figuralnim prikazom jahača na konju s kopljem i psom – scena lova. Zatim je tu pećnjak s prednjom perforiranom pločom koja prikazuje lučne (renesansne) arkade. Osim keramike, životinjskih kostiju, maza i brojnih pećnjaka, u sloju SJ 172 bilo je i nalaza ulomaka „biber“ crijepa te pokoji ulomak stakla.

Uočljivo je da je objekt funkcionirao nakon propasti zidova srednjovjekovnoga burga, što je razvidno po samoj poziciji objekta koji je nekoć bio podignut na samoj ruševini zida SJ 50. Stratigrafska slika, odnos s ostalim slojevima pomiče dataciju

tog objekta i nakon vremena funkcioniranja burga kao srednjovjekovnog središta, dakle poslije 15. stoljeća.

Izvan rastera objekta, na zidu SJ 050 a i okolo, ustanovljen je sloj sipke, rahle smeđe zemlje s primjesom kamenja SJ 175 (leži ispod 001 i moguće je da je dio nasipa), a vjerojatno predstavlja novovjekovni zasip. U njemu su pronađeni ulomci keramičkih posuda, ulomci pećnjaka, a ističe se nalaz konjskih žvala PN 423 (sl. 1.).

Ispod sloja crvene gorevine nalazio se sloj crne paljevine SJ 180 (sl. 2.). Radi se o izgorjelim drvenim gredama. Sloj SJ 180 je sastavni dio izgorjeloga drvenog objekta. U njemu nema drugih nalaza osim željeznih kovanih čavala kojima su se pričvršćivale grede, odnosno vjerojatno daske.

Istraživanjima na ovome području otkriven je tlocrt zida SJ 050 i dio njegova lica. To je romanički zid jezgre burga, čije je lice građeno u pravilnijim redovima od priklesanoga kamenja većih dimenzija (sl. 3.). Zapuna zida je također relativno pravilno građena (u redovima, no građena je od nepriklesanoga kamenja, povezanog žutom žbukom). Širina mu je 2 -2,10 m, na određenoj nivelaciji sadrži temeljnu stopu koja za kakvih 15-ak cm izlazi iz okomite linije zida. Njegov spoj na zid kule nije ovogodišnjim iskopavanjem obuhvaćen. Istočno od njega definiran je dio zida SJ 167, otkriven još 2007. g. Širina mu je 1,10-1,15 m. Lošije je građe i loše je očuvan. Istraživanje toga zida nije dovršeno. S obzirom da se čini da je SJ 167 podignut na samoj ruševini srednjovjekovnog burga, sipkome SJ 003, čini se da će njegovo daljnje istraživanje, a osobito konzervacija, biti vrlo zahtjevni zadatci (sl. 3.).

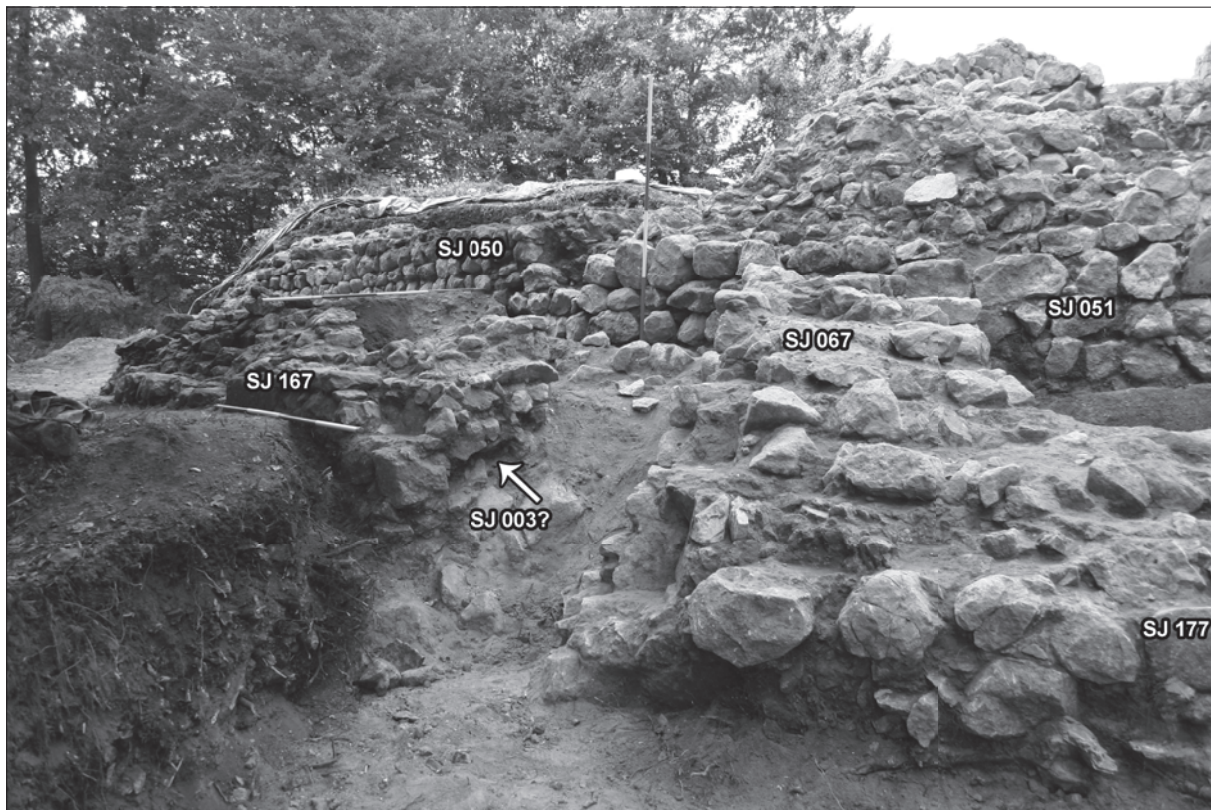
Potrebno je još na ovome prostoru dvorišta opisati manju otpadnu jamu (SJ 178 - ukop, SJ 179 - zapuna), zamijećenu južno uza zid SJ 052 u □ D4, unutar prostora iskopa sonde iz istraživanja 1987./1994. g. Ukopana je u samu živu stijenu, a možda potječe iz srednjovjekovnog vremena jer ju je na istočnome dijelu preslojavao sloj crvene paljevine (na ostalim njezinim dijelovima nije bilo dovoljno elemenata da se ustanovi odnos jame s ostalim slojevima). U zapuni su pronađene brojne životinjske kosti te jedan željezni predmet u obliku omčice ili ogrlice od tordirane žice.

Rezultati arheoloških istraživanja izvan jezgre burga u □ E/F4, E/F5, F6

Na prostoru istočno uza zidove SJ 051 i SJ 066 nastavljeno je uklanjanje sloja recentnog zasipa uza sam rub padine, uključujući i uklanjanje panjeva bukvi posječenih u prijašnjim istraživanjima.

5 Istraživanja i čitava dokumentacija vodi se na mrežu usmjerenu prema sjeveru, postavljenju 2001. godine na osnovi kvadranta veličine 5 x 5 m. Visina se odmjerava od praga istočne prostorije SJ 053 (kamen s križem) – ▼ 292,95 m.

6 Pećnjak je pronađen na samome zapadnom rubu kvadranta □ D3 i postoji mogućnost da pripada i donjem sloju SJ 172.

Sl. 3. Zid SJ 167 leži na SJ 003, sloju urušavanja zidova srednjovjekovnog burga (pogled istok-zapad) (foto: T. Tkalčec)

Fig. 3 Wall SU 167 laying on SU 003, the layer consisting of the collapsed walls of the medieval burg (view East-West) (photo: T. Tkalčec)

Od kulturnih se slojeva istraživao sloj ruševine burga SJ 003 u kojem je pronađeno više primjeraka dijelova kamenih okvira prozora. Na nekima od okvira prozora očuvana je žbuka, odnosno boja, a naziru se urezima podijeljena polja na pravilne kvadratiće. Pretpostavka je da su kvadratići bili bojani različitim bojama. U sloju SJ 003 i njegovom kontaktu sa sljedećim slojem SJ 176 pronađeni su dijelovi pećnjaka, zatim staklo od bočice te ulomci keramike, a nalazi vjerojatno pripadaju kasnosrednjovjekovnom vremenu.

Sljedeći sloj SJ 176, koji se na ovome mjestu nalazio neposredno ispod SJ 003, izdvaja se bogatstvom nalaza životinjskih kostiju te brojnim nalazima ulomaka kuhinjskih lonaca. Profilacije lonaca upućuju na starije razdoblje korištenja burga, vrijeme 13. stoljeća. SJ 176 se prostire na području omeđenom na zapadu obodnim zidom burga SJ 066, na jugu zidom SJ 067 te na istoku i sjeveru zidovima SJ 177 i 085 (sl. 4.).

Najviše očuvani zid je SJ 067 i debljina mu je 1,40 m. Zid SJ 177 je očuvan u nižim dijelovima, gdje je šire temeljen te mu debljina iznosi 1,6 m. Zid SJ 085 je debljine 1,50 m. Iako različitih debljina, što ovisi o visini u kojoj je zid ušćuvan, dakle i promjeren, ti zidovi su istodobni i čine jednu prostoriju koja je vezana na jezgru burga, čini se, u vrijeme oko ili neposredno nakon izgradnje same jezgre burga. Iako zidu SJ 177 nije očuvano lice, barem ne na ovoj do sada istraženoj dubini, uočljiva je sličnost strukture, načina gradnje i sastava (veće kamenje, žuta žbuka) zidovima romaničke faze burga. U sjevernijem dijelu toga prostora pronađen je niz tragova od okomito ubadanih drvenih kolaca. Ti su kolci dijelili sjeverni dio prostora, koji je na višoj nivelaciji imao svojevrstan tarac od kamena ili se tu već radi o živcu koji je u trusnome stanju (potrebno je nastaviti istraživanja kako bi se utvrdila situacija), od južnoga na kojemu se nataložio spomenuti sloj SJ 176. Sloj prirodno pada od zapada prema istoku, dakle, od linije zidova SJ 051 i 066 SJ 066 prati padinu do zida SJ 177. Funkcija objekta dozidanog za zid SJ 066 za sada nije određena. Iako bi položajem mogao služiti u gospodarske svrhe, ipak valja odmah uočiti funkcionalnu ograničenost

takvoga dugačkoga i uskog prostora. Naime, unutrašnja širina prostora je oko 2 metra (1,95 m na sjeveru, odnosno 2,10 m na jugu), a dužina je 9,30 m. Dvije nivelacije toga prostora – sjeverna zaravnjena kamenim taracom ili stijenom, te južna koja je vjerojatno bila zaravnjena podom od drvenih dasaka (o čemu govori nalaz okomito ubadanih stupova te kamene istake – temeljenje zida SJ 067 koje je moglo služiti kao podnožje drvenih nosača podnice) možda ukazuju na organiziranje ovoga prostora u svrhu bočnog ulaza na burg, koji bi se prema tome mogao nalaziti na mjestu zida SJ 51 na višoj nivelaciji, ili negdje na tome prostoru. Nalazi odbačenih lonaca i kostiju u SJ 176 govore o tome da je taj materijal možda bacan kroz vrata burga (treba imati na umu kako je kuhinja bila u zapadnome dijelu burga) te se nataložio ispod drvene podnice (prilaza?) u južnome dijelu objekta uz zidove SJ 051 i SJ 066.

Ipak, prije donošenja bilo kakvih zaključaka, potrebno je istražiti taj prostor do zdravice, odnosno žive stijene.

Možemo zaključiti da su arheološkim istraživanjem 2008. godine na burgu Vrbovcu u Klenovcu Humskom postignuti izvanredni rezultati. U istočnome dijelu dvorišta burga otkriveni su ostaci u vatri stradaloga drvenog objekta, kolibe s nalazima brojnih pećnjaka *in situ*. Objekt je bio podignut u vrijeme kada su romanički zidovi burga već bili ruševine (konkretno zid SJ 050). Prema stratigrafiji lokaliteta, odnosu slojeva te nalazima pećnjaka koji prikazuju figuralne i arhitektonske motive u renesansnome duhu, preliminarno se zaključuje da nalaz izgorjeloga objekta potječe iz 16. stoljeća. Taj podatak svjedoči o životu na lokalitetu u ranome novom vijeku, nakon što je burg u punome smislu te riječi doživio propast iza sredine ili krajem 15. stoljeća. Na osnovi pojedinih povijesnih dokumenata, za pretpostaviti je da je u tom razdoblju ovaj položaj bio u rukama obitelji Rattkay (Tkalčec 2008a, 16-17). Repertoar nalaza unutar drvene građevine potvrđuje boravak čovjeka visokog standarda (prema nalazima ostataka kaljeve peći bogato ukrašene pećnjacima), a vjerojatno se radilo o kaštelanu vojne posade koja je ovaj napušteni burg koristila kao kontrolnu obrambenu točku šireg područja u

Sl. 4. Pogled od sjevera na sloj SJ 176 na prostoru omeđenom zidovima i nizom okomito ubadanih drvenih kolaca (foto: T. Tkalčec)

Fig. 4 View from the north of layer SU 176 in the area surrounded by walls and a series of vertically pierced wooden poles (photo: T. Tkalčec)

razdobljima turske opasnosti.

Drugi zanimljiv nalaz 2008. godine jest definiranje odnosa romaničkog zida SJ 050 (koji je bio u funkciji obodnog zida jezgre burga i u 15. stoljeću) i zida SJ 167. Iako zid 167 još nije u potpunosti istražen, već sada se može pretpostaviti kako je podignut nakon što je srednjovjekovni burg propao. Zid je vjerojatno podignut u obrambene svrhe u vrijeme funkcioniranja drvenog objekta, pronađenoga u istočnome dijelu dvorišta.

Treći važan nalaz 2008. godine je zidani objekt podno sjeveroistočne jezgre burga. Radi li se ujedno i o mogućem pristupnom prostoru u romanički burg, potrebno je pričekati odgovor koji će, nadamo se, dati buduća istraživanja.

Literatura

- Tkalčec, T., 2006., Plemički grad Vrbovec kraj Klenovca Humskog – arheološko-konzervatorska istraživanja 2005., AIA II, Zagreb, 85-89.
- Tkalčec, T., 2007., Plemički grad Vrbovec kraj Klenovca Humskog – arheološko-konzervatorska istraživanja u 2006. godini, AIA III, Zagreb, 70-74.
- Tkalčec, T., 2008.a, Plemički grad Vrbovec u Klenovcu Humskome, U: (uređivački odbor M. Antonić et al.) *Općina Huma na Sutli*, Pregrada 2008., 8-18.
- Tkalčec, T. 2008.b, Arheološko-konzervatorska istraživanja srednjovjekovnog burga Vrbovca u Klenovcu Humskom 2007. godine, AIA IV-2008, Zagreb, 76-80.
- Tomičić, Ž., Tkalčec, T., Dizdar, M., Ložnjak, D. 2001., Veliki Gradiš, Veliko Gradišće - plemički grad Vrbovec kraj Huma na Sutli (Stanje istraživanja 2001. godine), *PrilInstArheolZagreb* 18, Zagreb, 253-274.
- Tomičić, Ž., Tkalčec, T., Dizdar, M., Ložnjak, D. 2003.a, Plemički grad Vrbovec kraj Huma na Sutli (istraživanje godine 2002.), *ObavijestiHAD* 35(2003)1, Zagreb, 171-174.
- Tomičić, Ž., Dizdar, M., Ložnjak, D. 2003.b, Plemički grad Vrbovec kraj Huma na Sutli. Rezultati istraživanja godine 2003., *ObavijestiHAD* 35(2003)3, Zagreb, 134-139.
- Tomičić, Ž., Tkalčec, T. 2004., Plemički grad Vrbovec kraj Huma na Sutli 2004., *ObavijestiHAD* 36(2004)3, Zagreb, 137-140.
- Tomičić, Ž., Tkalčec, T. 2005.a, Plemički grad Vrbovec kraj Klenovca Humskog – arheološko-konzervatorska istraživanja 2004., AIA, I Zagreb, 67-72.

Summary

The archaeological excavations of 2008 encompassed the area of the eastern zone outside the centre of the burg, where a narrow, long room was discovered (currently its function remains unknown), which can be associated with some form of approach system, i.e. the entrance to the burg at a certain stage of its use. Finds of disposed ceramic pot fragments and animal bones from the deepest excavated layers (SU 176) in that part of the site originated in the first half of the thirteenth century, and the excavations here need to be continued.

The south-eastern part of the courtyard was excavated as well, and the existence of a burnt wooden construction was registered. The ruins of the wooden structure lay directly at the south-eastern part of the defence wall of the core of the medieval burg (SU 50), and the stratigraphic situation – along with other indicators – clearly suggests the sequence of construction; thus the wooden structure originated in the period after the medieval burg had already fallen into ruin. The remains of this burnt wooden structure are manifested in the form of an upper layer of burnt red earth (SU 172) and a lower layer (SU 180) – burnt black earth with the remains of several carbonized beams in situ. The inventory of finds from the wooden structure (remains of a tiled stove, richly decorated with tiles representing figures of riders hunting, and tiles with the front perforated tile decorated by architectural motifs in the spirit of the Renaissance) suggests a personage of high rank; probably the commander of a military unit that used this abandoned burg as a control defence point for the broader area in the periods of the Ottoman threat in the sixteenth century.